

Önkéntes diákmunka?

**Szécsényi András: *A korszellem hálójában. Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935–1944)*
Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2016**

Ha az olvasó kissé figyelmetlenül olvassa el a könyv címét, vagy nem lapoz bele és tanulmányozza a könyv tartalomjegyzékét (mert valljuk be: a borító nem éppen figyelemfelkeltő), akkor bizony könnyen elcsúszhat a figyelme eme fontos, ugyanakkor sok szempontból kifejezetten úttörő jellegű munka mellett. A könyv alcíme ugyanis egy olyan témát dob fel, amelyről sem 1945, de az 1989–1990-es rendszerváltás után sem születtek könyvek vagy tanulmányok. Ugyanis az „egyetemi önkéntes munkaszolgálat” pusztán a létéről is alig-alig találunk szakirodalmat, de még a nagyobb, összefoglaló jellegű monográfiák sem írnak róla. Ezt a hiányt pótolta most Szécsényi András monográfiája, vagyis a témaválasztás már önmagában is dicséretes.

Rögtön a recenzió elején ki kell emelnünk, hogy a szerző nem önmagában vizsgálta a magyar(országi) egyetemi önkéntes munkaszolgálatot, hanem azt eleve a kor hasonló, más országokban is bevezetett rendszereivel együtt tette, s hasonlította össze. Szécsényi András tucatnyi fejezetbe foglalta össze tudását, kutatási eredményeit, de a könyv végén részletes irodalomjegyzéket, névmutatót és rövidítésmutatót is tartalmaz. De nézzük, hogy is épül fel a monográfia! (Ha már a tartalomjegyzék oldalszámait félrevezetik az olvasót...)

A szerző – követve a hagyományokat – először a téma historiográfiai és forrásbázisát vette górcső alá. Mint említettem, 1945 után meglehetősen kevesen, illetve roppant érintőlegesen foglalkoztak csak a monográfia témájával, ami azonban nem mondható el az 1945 előtti időszakra! Számos kisebb könyv, pamflet, brosúra és cikk témája volt az egyetemi munkaszolgálat. Ezeket a szerző nagy szorgalommal szedte össze, és elemezte is röviden. Levéltárosként külön is örültem és értékeltem, hogy Szécsényi András nem mellőzte a levéltári források lajstromba vételét és felhasználását még napjaink posztmodern korában sem. Talán érdemes lett volna kicsit mélyebben elemezni a korabeli iratokat, kicsit jobban mögéjük nézni. Bár mint ahogyan a szerző is rögzíti: sajnós a források jelentékeny része megsemmisült a történelem viharában.

A téma értékelésének szempontjából fontos a könyv 3. fejezete (Az ifjúsági munkatáborok, valamint az önkéntes és kötelező munkaszolgálat Európában [1918–1939]). Ebből nemcsak azt tudjuk meg, hogy az egyetemi munkaszolgálat nemcsak a skandináv országokban, de Nyugat-Európában is igencsak népszerű és elterjedt foglalkoztatási szisztéma volt. Talán nem meglepő, hogy a legjobban kidolgozott és kiépített rendszere Svájcban volt. A szerző, teljesen indokoltan, külön fejezetet szán a németországi rendszer bemutatására. Első olvasásra megmosolyogtató, másodsorra inkább elszomorító végigolvasni a németországi táborok napirendjét, ahol a szabadidő (?) időpontja és időtartama is szigorúan meghatározott volt. A fejezetben döbbenetes számokat olvashatunk arról, hogy a 30-as években számos táborban hány és hány tízezer fiatal dolgozott úgymond a köz érdekében.

A következőkben a szerző – érthető okból – a magyarországi egyetemi munkaszolgálatot, illetve annak kialakulását ifjúságtörténeti keretben helyezi el. Ennek a fejezetnek (A munkaszolgálat ifjúságtörténeti kerete) a központjában a Turul Szövetség története áll, természetesen más fontos egyesületek történetét is bemutatva. A fejezet egyaránt foglalkozik a Turul belső életével, vagyis a szervezeten belüli harcokról és elképzelésekről olvashatunk. Szécsényi András frappánsan vezeti le, milyen folyamatok vezettek a Turul Szövetség 1943-as kettéválásáig. Vagyis a Turulból is kettő lett végül. Érdemes megjegyezni azt is, hogy a különböző szervezetek egymás konkurenciájává váltak a 30-as évek derekára. S a központi források megszerzéséért kemény küzdelmet folytattak egymással. Másik oldalról pedig láthatjuk, hogy a különböző egyetemi, ifjúsági és bajtársi egyesületek gondolkozásában, politikájában benne volt az antiszemitizmus, annak szociális vetületei is, illetve a „magyar faj

védelve". Sokak számára ez abban nyilvánult meg, hogy nevüket magyarosították, gondolván, így az antiszemita szövegek hitelesebbek lesznek a szájukból.

A szerző külön fejezetet szán a falusi társadalom problémáinak elemzésére (A falusi lakosság társadalmi problémái az egyetemi bajtársi egyesületekben). Elsőre talán furcsának tűnhet ez a fejezet, de belegondolva a 30-as évek társadalmi-gazdasági problémáiba, szociális feszültségeibe, a magyar vidék és mezőgazdaság le- és elmaradottságába, már teljesen indokolt. Ne feledjük, hogy a nagy népi írók korát éljük, amikor gőzerővel folyt a falukutatás, a magyar falusi élet valóságának feltárása és bemutatása. A problémák megoldására született válaszok pedig igencsak sokrétűek voltak.

Magával a munkaszolgálatral, illetve annak előzményeivel a könyv 6. fejezete foglalkozik (A munkaszolgálat megjelenése és kiépülése). Innen tudhatjuk meg, hogy a különböző egyesületek mindig is szerveztek különféle nyári táborokat. Egyértelmű volt, hogy a táborokat és munkát valamilyen egységes rendszerbe kellene szervezni. Érdekes megjegyezni, hogy gyakran alapvetően jó szándékú, de igen gyakran meglehetősen naiv elképzelésekkel is találkozunk az elvégzendő munka mennyiségét és minőségét illetően. Ugyanakkor a kezdetektől megjelent az egyetemi önkéntes munkaszolgálat keretében történő oktatás, avagy propagandatevékenység is. A tanrend „természetesen” a magyar szellemiséget kellett hogy tükrözze. Több mint érdekes adalék, hogy Kozma Miklós is lelkesen támogatta a német mintára kiépülő önkéntes egyetemi munkaszolgálat propagálását. Mi több, 1936. decemberi németországi látogatása alkalmával testközelből tanulmányozta ezen táborokat.

A monográfia 7. fejezete (Az egyetemi és főiskolai hallgatók önkéntes nemzeti munkatábora és munkaszolgálat) egyrészt körbejárja a fejezet címében jelzett szervezeti háttér kialakulását, s azt, hogy ebben a korszak jól ismert szervezeti, illetve azok vezetői milyen szerepet játszottak. Érdekes és egyben beszédes táblázatok mutatják be, hogy tulajdonképpen hány fiatal is tudott a korszak befogni. Nem is Magyarországon lennének, ha az egésznek nem lett volna bonyolult és néha kuszának tűnő jogi háttér. A korabeli Vallás és Közoktatási Minisztérium ugyanis 1937-ben, 1938-ban, majd 1939-ben is külön rendelettel szabályozta az egyetemisták és a főiskolások önkéntes munkaszolgálatát. 1937-es esztendő azért is kulcsfontosságú, mert ettől kezdődően már csak a tiszta felmenőkkel bíró (vagyis nem zsidó), jobboldali Magyar Nemzeti Diákszövetség tagja vehetett részt az önkéntes munkaszolgálatban. A fejezeten belül külön alfejezet foglalkozik az egyetemi önkéntes munkaszolgálat és az 1939. évi II. törvénycikkkel bevezetett honvédelmi munkaszolgálat viszonyával. Hiszen ezen törvény 230. §-a által létrehozott jogi rezsím alapján állították fel a kisegítő munkaszolgálatos rendszert, amely végül nyíltan a zsidó, illetve zsidó származású magyarokat sújtotta leginkább.

A könyv külön fejezetben foglalkozik magukkal a magyarországi táborokkal. Nemcsak azt tudjuk meg, hogy hol is voltak ezek, de a napirendek és a heti beosztások, illetve a korabeli fényképek közelebb hozzák az olvasóhoz a tábori mindennapokat. Figyelemre méltó, hogy a hölgyeknek már ekkor is külön táborokat szerveztek, ahol nem annyira a honvédelmi ismeretek elsajátítása, sokkal inkább gyermeknevelésre való felkészülés volt a cél. Logikailag talán ehhez a részhez kapcsolódott volna a szimbólumrendszerrel és öltözettel foglalkozó fejezet, amely megerősíti az emberben, hogy az egyenruha, az igazolvány(ok) erősítik a közösséghez való tartozás érzését.

Viszonylag rövid fejezet foglalkozik egy alapvetően fontos kérdéssel, nevezetesen, hogy az ifjúság miként viszonyult ehhez a rendszerhez. Nos, a szerző megfogalmazása szerint az a kezdetektől megosztotta az egyetemi ifjúságot. Nézve a táborokban lévők létszámát, olvasva az elvégzett feladatokat, bizony, azt látnunk kell, hogy az egyetemisták és főiskolások nem lelkesedtek az egész rendszerért. Bár a korabeli sajtó és propaganda mindent megtett, hogy a lehető legpozitívabb színben tüntesse fel az önkéntes egyetemi munkaszolgálatos rendszert, egyúttal a szociális kérdések egy részét valamilyen szinten orvosló szisztémaként is próbálták beállítani. Ez azonban nagyon messze volt a valóságtól.

A gyanútlan olvasó azt gondolná, hogy bár a rendszer nehezen indult, de a második világháború alatt biztosan felpörgött és kiteljesedett. Hiszen 1941-től már a 16. életévüket betöltöttek is lehettek önkéntes munkaszolgálatosok. A meglehetősen töredékes forrásokból az

tűnik ki, hogy 1943–44-ben már az előrenyomuló Vörös Hadsereg Kárpátokban történő feltartóztatásához szükséges erődítési munkálatokban kellett részt venniük. A Sztójay-kormány, nem tudni, miért, megszüntette az önkéntes egyetemi munkaszolgálati rendszert, s helyébe a Diákok Honvédelmi Munkaszolgálatát léptette, amely már egyértelműen a honvédség igényeihez igazodott, azokat szolgálta ki. Történetéről azonban kevés forrással rendelkezünk, de az még ebből a sporadikus iratanyagból is kiderül, hogy a Diákok Honvédelmi Munkaszolgálatára már nem vidám nyári táborozás volt, jó ellátással, hanem napi 9-10 órás megfeszített fizikai munka.

Szécsényi András nagy fába vágta fejszójét könyvének megírásakor. Ifjúságpolitika, szociális kihívások és szociálpolitika, zsidóellenes intézkedések és a második világháború eseményei és szelleme elevenednek meg a kötet lapjain. Nagy tanúsága a kötetnek, hogy a Horthy-korban is volt központi ifjúságpolitika, amelyben – mind elméleti, mind gyakorlati szinten – a honvédelmi és a szociális kérdések domináltak. Megállapíthatjuk, hogy az ifjúság újtó és változtató erejében nemcsak 1945 után, hanem 1945 előtt is sokan hittek. Hasonló mondható el arról az ideáról is, miszerint az ifjúságot valamilyen egyenruhában, táborokban, szigorú napi- és oktatási rend szerint kell egy új és jobb világra vagy jobb világ érdekében nevelni.